

Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti və Təhsil

İmran Verdiyev

*Oğuz rayonundakı Yaqublu kənd
T.Babayev adına tam orta məktəbin
Azərbaycan dili və ədəbiyyat
müəllimi, Azərbaycan
Respublikasının Əməkdar müəllimi.*

(əvvəli ötən sayımızda)

Təhsil quruculuğu sahəsində ən ciddi problem pedaqoji kadrların çatışmaması idi. Elə bu səbəbdən məktəblərin bir qismi öz fəaliyyətini dayandırmışdı. Məsələn, müəllim çatışmazlığı üzündən hətta 1920-ci ilin əvvəllərində Şamaxı və Göyçay qəzalarındakı 112 məktəbdən 47-si işləmirdi. Digər qəzalarda da vəziyyət yaxşı deyildi. Hökumət bu sahədə də ardıcıl iş aparırdı. Belə ki, müəllim kadrlarına olan ehtiyacları qarşılamaq üçün qısamüddətli kurslar təşkil edilirdi. Məsələn, 1918-ci ildə Gəncə, Şəki və Zaqatalada belə kurslar açılmışdı. Bu kurslarda qısa müddətdə 150 nəfər müəllim hazırlanmışdı. Kadr çatışmazlığı nəzərə alınaraq heç bir təhsil sənədi olmayan, lakin ev təhsili görmüş və əzsavadlı şəxslərin sınaq dərsləri keçəndən sonra işə qəbuluna və bir müəllimin iki məktəbdə işləməsinə də razılıq verilmişdi. Gəncədəki müəllimlər seminariyası ehtiyacı ödəməyi üçün hökumət Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin Qazaxa köçürülməsi barədə qərar qəbul etdi və bu məsələni Gürcüstan hökuməti ilə razılaşdırdı. AXC hökuməti seminariyanın Qazaxa köçürülməsi üçün onun inspektoru F. Köçərliyə maliyyə vəsaiti, göstəriş və səlahiyyət verdi. F. Köçərli köçürməni uğurla başa çatdırdı. Qazax seminariyası 1918-ci ilin noyabr ayının 10-da təntənəli şəkildə açıldı. A.O.Çernyayevskinin tələbə toplamaq praktikasına istinad edən seminariya müəllimləri tez-tez Azərbaycanın rayon və kəndlərinə ezam olunurdular. Qısa vaxtda seminariya elə şöhrət qazandı ki, onun sədasi ölkənin hər yerindən gəlməyə başladı.

Müəllim hazırlayan müəssisələrdən biri də ali ibtidai məktəblər idi. XMN-yi tərəfindən 1918-ci ildə Göyçayda belə bir məktəb açılmış, Ağdaş və Nuxa (Şəki) qəzasının Qutqaşen kəndində də bu cür məktəblərin açılması barədə qərar qəbul edilmişdi. Artıq 1919-cu ildə Azərbaycanda 15 ali ibtidai məktəb vardı və orada ölkə

məktəbləri üçün müəllim kadrları hazırlanırdı. Qısamüddətli kursların fəaliyyəti isə davam edirdi. Sonralar qısamüddətli kursların istənilən nəticəni vermədiyi nəzərə alınaraq birillik kursların açılması təklif edilmişdi. Həmçinin təklif edilmişdi ki, belə kurslar qəzalarda həm kişilər, həm də qadınlar üçün açılınsın. 1919-cu ilin yayında bu cür kurslar kişi və qadınlar üçün Bakı, Gəncə və Şəkidə, ancaq kişilər üçün isə Şuşa, Qazax, Qüsar, Salyan və Zaqatalada açılmışdı. Hər kursda 50 nəfər təhsil alırdı. Kursları başa vuranlar qısa müddətdə işlə təmin olunurdular. Bunlardan əlavə Bakı parlamentinin üzvü A.Əfəndiyevin rəhbərliyi ilə ibtidai məktəb müəllimləri üçün pedaqogikanı və Azərbaycan dilinin metodikasını öyrədən kurs da fəaliyyət göstərirdi. Belə kurslar müəllim seminariyaları və Bakı şəhər Duması tərəfindən də təşkil olunurdu.

Müəllimlərə olan tələbatı ödəmək üçün qarşılıqlı müqaviləyə əsasən qardaş Türkiyədən 50 nəfər müəllim dəvət olunmuşdu. Həmin müəllimlər 1919-cu ilin oktyabr ayında gələrək məktəblərdə və müəllim kadrları hazırlayan kurslarda fəaliyyətə başlamış, dərslər və dərslər vəsaitlərinin hazırlanmasında iştirak etmişdilər. Hökumət müəllimlərin diqqət və qayğını da heç vaxt unutmurdu. Mövcud imkanlardan istifadə edərək müəllimlərin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına səy göstərirdi. 1918-ci ilin əvvəllərində N.Yusifbəyli yazmışdı ki, müəllimlərin səmərəli işləməsi üçün onları məişət məsələlərinin ağırlığından azad etməliyik. Bu fikir AXC dövründə müəllimlərin sosial müdafiəsinin yaxşılaşdırılması yolunda proqram olmuşdu. 1919-cu ilin dekabrında keçirilmiş 15 günlük müşavirədə bu barədə geniş söhbət açılmış, müəllimlərin maddi-məişət və başqa qayğılarının öyrənilməsi, onların maddi vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə hökumətə təkliflər hazırlamaq üçün komissiya yaradılmışdı. Müşavirədə müəllimlərin əmək haqlarının artırılması da lazım bilinmişdi. Bu məsələ hökumətin də diqqətində idi. Nazir N. Yusifbəyli parlamentdə etdiyi çıxışların birində demişdi: "Müəllimlərin məşasını nə qədər artırırsanız, yəqin ediniz ki, bundan bir şey itirməyəcəksiniz, çünki bizim varlığımız və gələcəyimiz ancaq müəllimlərin əlindədir. Müəllim nə qədər ac olsa, nə qədər gözü ətrafda və özgə əlində olsa, əlbət ki, o müəllim bir şey verə bilməz və o məktəb-

dən bir şey çıxmaz." Beləliklə, Nəsim bəy müəllimlərin maaş artımına hökumətin etiraz etməyəcəyini bəyan etmişdi.

Təhsil quruculuğu sahəsində pedaqoji kadr çatışmazlığından sonra ən ciddi problem proqram, dərslər və dərslər vəsaitlərinin yoxluğu idi. N.Yusifbəyli 14 aprel 1919-cu il tarixdə parlamentdəki çıxışında demişdi: "Dərslər kitablarımız azdır. Maarif nəzarəti bunun çarəsini düşünəcəkdir. İndidən komissiyalar təşkil edilmişdir. Bir çox kitablar seçilmiş və tərtib edilmişdir. Bunların nəşrinə təcili başlayaraq sentyabrədək lüzum görülən kitabları ortaya qoymağa səy ediləcəkdir..." Milli hökumət çara sədaqət və rus şovinizmi ruhunda tərtib edilmiş proqram və dərslərdən haqlı olaraq imtina etdi. Milli dövlətçilik ideologiyasına əsaslanan, milli-mənəvi, türkçülük, azərbaycançılıq, islamçılıq və müasirlik dəyərlərinə əsaslanan proqram və dərslərin yaradılmasını qarşısına məqsəd qoydu. 1919-cu il 7 noyabrda XMN-yi yanında təhsilin məzmunca milliləşdirilməsini əsas tutan proqram və dərslərin hazırlanması üçün komissiya, o cümlədən fənn komissiyaları yaradıldı. Ən qabaqcıl və təcrübəli müəllimlər komissiyaların işinə cəlb edilmişdi. Komissiyalar üçün 152 min, dərslərləri çap etmək üçün kağız alınmasına 500 min, şriftləri almaq üçün isə 200 min manat vəsait ayrılmışdı. Lakin yeni proqram və dərslərin hazırlanması üçün vaxt və daha çox vəsait tələb olunurdu. Ona görə də belə qərara alındı ki, yeni proqramlar hazırlanana kimi düzəliş və redaktələr aparılmaqla müvəqqəti olaraq köhnə proqramlardan istifadə edilsin. Bir şərtlə ki, müasir dövrlə səsleşməyən və lazım olmayan məsələlər oradan çıxarılsın. Dərslər kimi isə ilkin çarə olaraq çar Rusiyası dövründə Azərbaycan maarifpərvərlərinin yazmış olduqları milli ruhda olan dərslərdən və xüsusi əllərdə olan türkcə kitablardan istifadə etmək məsləhət görülürdü. Bu kitabları almaq üçün 1919-cu ildə Maarif Nazirliyinə 1205 türk lirəsi ayrılmışdı. Əlavə olaraq Türkiyədən dərslərin alınması üçün də bir milyon manat nəzərdə tutulmuşdu. Yaradılmış hökumət komissiyasının, o cümlədən fənn komissiyalarının gərgin əməyi hesabına "Yeni məktəb", "Yeni qiraət", "Türk əlifbası", "Təzə elmi-hesab", "İkinci il", "Ədəbiyyat dərsləri", "Müntəxabat", "Tarixi-təbii", "Rəhbər cəbr" və s. dərslərlər hazırlanaraq

1919-cu ildə məktəblərin istifadəsinə verildi. Bu dərslərlərin məzmununda türk dünyası, islam əxlaqı və Avropa dəyərlərinə üstünlük verilmişdi. Həmin dərslərlərin hazırlanmasında təhsil fədalərindən M.Mahmudbəyov, C.Cəbrayılı, A.Şaiq, S.Ağamalıoğlu, H.Cavid, F.Ağazadə, A.İsrafilbəyov, A.Əfəndizadə və digərləri, o cümlədən Türkiyədən gəlmiş bəzi müəllimlər fəal iştirak etmişdilər. Məktəblərdə rus tarixi əvəzinə Azərbaycan tarixi və türk xalqları tarixi kurslarının tədrisinə başlanmışdı.

Dərslərlə yanaşı, məktəblərin Azərbaycanın, həmçinin türk müsəlman xalqlarının coğrafi və tarixi xəritələri, sinifdən xaric oxu kitabları ilə təmin edilməsi, müəllimlərə metodiki köməklik üçün pedaqoji-metodiki və uşaq jurnallarının nəşri, məktəblərdə muzey və kitabxanaların yaradılması təçəbbüsləri də irəli sürülmüşdür. Təhsil quruculuğu sahəsində XMN-nin qarşısına qoyulmuş əsas vəzifələrdən biri də ölkədə ali təhsilin təşkili və ali təhsilli milli kadrların yetişdirilməsi idi. Hökumət nazirlik qarşısında, ilk növbədə, üç ali məktəbin – Bakı Dövlət Universiteti, Kənd Təsərrüfatı İnstitutu və Dövlət Konservatoriyasının açılması məsələsini qoymuşdu. Əvvəlcə Tiflisdəki Zaqafqaziya universitetinin Bakıya köçürülməsinə səy göstərildi. Lakin bu cəhdlər baş tutmadı. Məhz bundan sonra hökumət Maarif Nazirliyinə 1919-1920-ci tədris ilinə kimi Bakıda universitet açmaq üçün lazım olan qanun, qərar və digər normativ sənədlərin layihəsinin hazırlanması üçün komissiya yaratmaq barədə göstəriş verdi. Tezliklə yaradılmış Universitet komissiyasının tərkibi və onun Nizamnaməsi hökumət tərəfindən təsdiq olundu. Komissiyaya professor V.İ.Razumovski sədrlik edirdi. Komissiya qısa müddətdə tələb olunan bütün normativ sənədləri hazırladı. Layihələr parlamentə təqdim edildi və iki ay müzakirələrdən sonra 1 sentyabr 1919-cu ildə universitetin açılması barədə qərar qəbul edildi. Bu universitet təkcə bizim yox, ümumiyyətlə, Şərqlə aləminin ilk dünyəvi universitetidir. AXC-nin devrilməsi ilə Kənd Təsərrüfatı İnstitutu və Dövlət Konservatoriyasının açılması baş tutmadı.

BDU 1919-cu ilin noyabr ayının 15-də 44 nəfər akademik tərkiblə, 2 fakültə (tarix-filologiya və tibb), 1094 tələbə ilə fəaliyyətə başladı

(davamı var)